

เอกสารหมายเลข 3

ผลงานเรื่อง

การขยายความคุ้มครองประกันสังคมสู่แรงงานนอกระบบ

โดย

นายสิทธิพล รัตนากร

ตำแหน่งรองเลขาธิการ (นักบริหาร 9)

ตำแหน่งเลขที่ 3

สำนักงานประกันสังคม

ขอประเมินเพื่อแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง

ที่ปรึกษาด้านประสิทธิภาพ

(เจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน 10 ชช.)

ตำแหน่งเลขที่ 5

สำนักงานประกันสังคม

กระทรวงแรงงาน

ISBN 974-7894-16-5

จ 12.05.6

ย723ก

ห้องสมุดกระทรวงแรงงาน

14254

การขยายความคุ้มครอง

16 2 54

บทคัดย่อ

เรื่อง การขยายความคุ้มครองประกันสังคมผู้แรงงานนอกระบบ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในอดีต การพัฒนาประเทศในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 - 2 ช่วงปี พ.ศ.2502 - 2511 เน้นการสร้างความเร็วเติบโตทางเศรษฐกิจ ด้วยการลงทุนทางด้านโครงสร้างพื้นฐาน โดยเฉพาะถนน ไฟฟ้า และประปา แต่เกิดปัญหาช่องว่างการกระจายรายได้และคุณภาพชีวิตของประชาชน แผนพัฒนาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 พ.ศ.2512 - 2516 จึงให้ความสำคัญกับการพัฒนาสังคม การลดอัตราการเพิ่มประชากร และการกระจายรายได้ ควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจ

ช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 พ.ศ.2517 - 2521 เกิดวิกฤตราคาน้ำมัน เป็นผลให้เกิดปัญหาขาดการค้ำและดุลบัญชีเดินสะพัด ซึ่งได้มีการดำเนินการเพื่อรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ และแก้ไขปัญหาค่าเงินบาทตก ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 - 6 พ.ศ.2522 - 2531 ต่อมาในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 พ.ศ.2532 - 2536 ได้ปรับแนวคิดสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยรักษาระดับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระดับที่เหมาะสม การกระจายรายได้ที่เป็นธรรม ตลอดจนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม

ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540 - 2544 เน้นให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และใช้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือช่วยพัฒนาให้คนมีความสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น แต่วิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ.2540 ได้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจส่วนรวมอย่างรุนแรง ถึงแม้ว่ามีความพยายามในการแก้ไขปัญหาทั้งในระยะสั้นและปานกลางอย่างต่อเนื่อง เป็นผลให้เศรษฐกิจเริ่มฟื้นตัวอย่างช้าๆ และมีเสถียรภาพในระดับหนึ่ง แต่ปัญหาสังคมที่มีความเด่นชัด คือ คนบางกลุ่มขาดโอกาสในการเข้าถึงและไม่ได้รับความคุ้มครองจากหลักประกันความมั่นคงทางสังคมที่มีอยู่อย่างเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะในกลุ่มคนชากจนและผู้ด้อยโอกาสและมีลูกจ้างถูกเลิกจ้างว่างงานส่วนหนึ่งกลายเป็นด้อยโอกาสดังกล่าวด้วย

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษา และวิเคราะห์ถึงแนวทางการขยายความคุ้มครองประกันสังคมที่เหมาะสม สำหรับแรงงานนอกระบบ
2. เพื่อศึกษา และวิเคราะห์ความต้องการการประกันสังคมของแรงงานนอกระบบ

ขอบเขตการศึกษา

เน้นศึกษาการคุ้มครองทางสังคมแก่แรงงานนอกระบบในประเทศไทย และการดำเนินงาน คุ้มครองผู้ประกอบอาชีพอิสระในต่างประเทศบางประเทศ เพื่อให้ข้อเสนอแนะแนวทางการขยายความ คุ้มครองประกันสังคมสู่แรงงานนอกระบบ

วิธีดำเนินการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ได้ดำเนินการ โดยวิธีวิเคราะห์เอกสาร (Content Analysis) โดยดำเนินการ ดังนี้

1. ศึกษารวบรวมผลการดำเนินการของภาครัฐ และเอกชน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการให้ความ คุ้มครองทางสังคมแก่แรงงานนอกระบบ ตลอดจนศึกษาผลกระทบ
2. ศึกษาความจำเป็นในการขยายความคุ้มครองประกันสังคมสู่แรงงานนอกระบบ ตลอดจนทิศทางการดำเนินการในต่างประเทศ
3. ศึกษาวิเคราะห์การกำหนดแนวทางการขยายความคุ้มครองประกันสังคมสู่แรงงานนอก ระบบในประเทศไทย ที่สามารถตอบสนองความต้องการของแรงงานนอกระบบ

ผลการวิเคราะห์

1. กลุ่มเป้าหมาย

ในปี พ.ศ. 2548 การสำรวจจำนวนผู้ที่ไม่ได้รับสวัสดิการที่รัฐร่วมจ่ายเงินสมทบ ช่วงอายุ 15 ปีขึ้นไป ซึ่งถือว่าเป็นแรงงานนอกระบบ มีประมาณ 22.5 ล้านคนหรือ 1 ใน 3 ของประชากรของ ประเทศ

ดังนั้น สำนักงานประกันสังคมอาจจะต้องดำเนินการการสำรวจข้อมูลที่แท้จริงในเรื่องดังกล่าว ก่อนกำหนดรูปแบบการประ โยชน์ทดแทนให้สอดคล้องกับความต้องการของแรงงานนอกระบบ

ข้อเสนอแนะ

การขยายความคุ้มครองประกันสังคม ไปสู่แรงงานนอกระบบจำเป็นต้องดำเนินการด้วยความรอบคอบ โดยคำนึงถึงปัจจัยเสี่ยงต่างๆ และผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับทุกฝ่ายในที่นี่จึงเสนอแนะแนวทางที่ควรจะต้องดำเนินการดังนี้

1. ด้านขยายความครอบคลุม

1.1 ควรขยายความคุ้มครองกับผู้ที่มีหลักแหล่งชัดเจนก่อน

หลักแหล่งในที่นี้ หมายถึง การมีอาชีพที่แน่นอน มีรายได้และลักษณะงาน หรือสถานที่ติดต่อชัดเจน ซึ่งจะมีผลต่อการจัดทำฐานข้อมูล การจัดเก็บเงินสมทบ ตลอดจนการรับสิทธิประโยชน์

ในระยะแรกควรขยายความคุ้มครองไปยังกลุ่ม ดังต่อไปนี้

1) ลูกจ้างชั่วคราวรายวันหรือรายชั่วโมงของส่วนราชการและลูกจ้างชั่วคราวของ รัฐวิสาหกิจ ซึ่งได้รับยกเว้นไม่ต้องเข้าสู่ระบบประกันสังคม ตามมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ 2533 แต่จากการสำรวจขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ พบว่าลูกจ้างชั่วคราวของส่วนราชการมีความสนใจประกันสังคม ร้อยละ 47.6 รองลงมาคือลูกจ้างชั่วคราวของรัฐวิสาหกิจ ร้อยละ 39.7

2) คู่สมรสของผู้ประกันตนที่เป็นแรงงานนอกระบบ เนื่องจากสามารถอ้างอิงจาก ผู้ประกันตนในระบบได้ นอกจากนั้น คู่สมรสของผู้ประกันตนที่ไม่ได้รับสวัสดิการจากทางราชการหรือ รัฐวิสาหกิจ ประมาณ 0.7 ล้านคน หรือร้อยละ 50 ของคู่สมรสของผู้ประกันตน มีความต้องการประกันสังคมและสามารถจ่ายเงินสมทบเพิ่มได้ประมาณ 150 บาท ต่อเดือน

3) ผู้ขับรถรับจ้าง โดยเฉพาะกลุ่มแท็กซี่ จักรยานยนต์รับจ้าง และรถตู้โดยสาร เนื่องจากสภาพการทำงานที่จะต้องเข้าสู่ระบบสหกรณ์ หรือเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือชมรมเพื่อผู้ขับรถรับจ้าง ประกอบกับความเสี่ยงจากการประกอบอาชีพ ช่วยให้มี ความสนใจได้รับการประกันสังคม ถึงประมาณ 622,273 คน หรือร้อยละ 94.07 และสามารถส่งเงินสมทบได้มากกว่าเดือนละ 120 บาท

4) เจ้าของกิจการ เช่น ร้านค้า แผงลอย ร้านเสริมสวย เป็นต้น ซึ่งมีความชัดเจนในเรื่องสถานที่ประกอบอาชีพและรายได้ ซึ่งมีความสนใจประกันสังคม ประมาณ 2,495,992 ล้านคน หรือร้อยละ 70.60 และสามารถส่งเงินสมทบได้มากกว่าเดือนละ 120 บาท

1.2 ควรขยายความคุ้มครองไปยังภาคเกษตรในโอกาสต่อไป

แรงงานนอกระบบในกลุ่มดังกล่าว เช่น เกษตรกร ผู้ประกอบอาชีพประมง รวมถึงลูกจ้างในกลุ่มดังกล่าว เนื่องจากมีรายได้จากการประกอบอาชีพความดูแล การจ่ายเงินสมทบผูกพันกับช่วงระยะเวลาที่ขายผลผลิตได้ ตลอดจนผลกระทบจากข้อตกลงเขตเสรีทางการค้า (FTA) ซึ่งส่งผลกระทบต่อการผลิตสินค้าภาคการเกษตรโดยตรง อีกทั้งมีความเสี่ยงด้านสุขภาพมากกว่ากลุ่มอื่น ซึ่งอาจจะส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการของสำนักงานประกันสังคม การขยายความคุ้มครองกลุ่มดังกล่าวควรจะต้องใช้เวลาศึกษาเตรียมการอย่างรอบคอบ

2. ประโยชน์ทดแทน

2.1 ไม่ควรครอบคลุมประโยชน์ทดแทนกรณีเจ็บป่วย

1) หลักการของพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2545 ต้องการสร้างระบบการประกันสุขภาพให้มีมาตรฐานและการบริหารจัดการรูปแบบเดียวกัน โดยมีมาตรการกำกับควบคุมคุณภาพและมาตรฐานการบริการ ตลอดจนการแก้ไขปัญหาค่าครองชีพและชดเชยความผิดพลาดจากการรักษาพยาบาล การนำแรงงานนอกระบบซึ่งปัจจุบันเป็นสมาชิกของโครงการ 30 บาท ช่วยคนไทยห่างไกลโรค ประมาณร้อยละ 47.53 เข้าสู่ระบบประกันสังคม อาจจะทำให้เสียหลักการดังกล่าวไป

เพื่อเป็นการลดภาระของสำนักงานประกันสังคม เนื่องจากผู้ประกันตนในระบบประกันสังคมมีแนวโน้มใช้บริการทางการแพทย์สูงกว่าโครงการหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ กรณีที่มีปัญหาด้านการบริการทางการแพทย์เกิดขึ้นกับผู้ประกันตน และข้อจำกัดในการควบคุมจรรยาบรรณหรือชดเชยความผิดพลาดของบุคลากรทางการแพทย์และผลกระทบทางการเงิน เนื่องจากรายจ่ายต่อหัวสำหรับโครงการประกันสังคมเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ซึ่งอาจจะเป็นภาระทางการเงินให้แก่ภาครัฐและกองทุนประกันสังคมในระยะยาว

เมื่อเปรียบเทียบค่าใช้จ่ายต่อหัวของโครงการ 30 บาทช่วยคนไทยห่างไกลโรค จากปี พ.ศ. 2546 ซึ่งเป็นปีที่ดำเนินการครอบคลุมทุกพื้นที่ ถึงปัจจุบัน มีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นเฉลี่ยปีละ ร้อยละ 15.1 หากสำนักงานประกันสังคมรับภาระการดูแลกรณีเจ็บป่วยด้วย มีแนวโน้มค่าใช้จ่ายต่อหัว จะเพิ่มขึ้นมาก

2.2 ควรดำเนินการประกันการชราภาพเหมือนนโยบายภาครัฐมีความชัดเจน

กระทรวงการคลังโดยสำนักงานเศรษฐกิจการคลัง อยู่ระหว่างจัดตั้งกองทุนบำนาญบำนาญแห่งชาติ เพื่อดูแลแรงงานที่มีรายได้เมื่อชราภาพโดยต่อยอดจากระบบประกันสังคม และส่งเสริมการออมเพื่อสวัสดิการและการชราภาพสำหรับแรงงานนอกระบบโดยผ่านกลไกของชุมชน สำนักงานประกันสังคมจึงควรรอความชัดเจนในประเด็นดังกล่าว ก่อนตัดสินใจขยายความคุ้มครองกรณีชราภาพไปยังแรงงานนอกระบบ

หากจะมีการดำเนินการ ควรเป็นการบังคับให้แรงงานนอกระบบทุกคนมีประกันการชราภาพ และดำเนินการภายใต้การจัดเก็บเงินสมทบผ่านระบบภาษี จากฐานรายได้ที่กำหนดในแต่ละกลุ่มอาชีพ

2.3 การศึกษาแนวทางการให้บำนาญตกทอด

ปัจจุบันแรงงานนอกระบบได้รับความเดือดร้อนเมื่อผู้หารายได้ถึงแก่ครอบครัวเสียชีวิต สำนักงานประกันสังคมควรดำเนินการศึกษาเชิงลึกในแนวทางการให้บำนาญตกทอด เพื่อเพิ่มความคุ้มครองเนื่องจากการสูญเสียรายได้ของกลุ่มสมรสและบุตรของแรงงานนอกระบบ เนื่องจากรูปแบบประโยชน์ทดแทนที่ให้นั้นปัจจุบันเป็นเพียงเงินรายเดือน และสิ้นสุดการจ่ายเมื่อผู้รับบำนาญเสียชีวิตเท่านั้น ซึ่งไม่เพียงพอสำหรับทายาท

ประเด็นที่ควรพิจารณาศึกษาประกอบด้วย ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับครอบครัวของแรงงานนอกระบบ เช่น เงื่อนไขและระยะเวลาการเกิดสิทธิ และการประกันสังคม เป็นต้น

คำนำ

การให้ความคุ้มครองทางสังคมแก่ประชากรในประเทศ เป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนไทยให้มีมาตรฐาน การคุ้มครองทางสังคมในกรณีการประกันสังคมเป็นเรื่องระดับชาติ และมีความสำคัญต่ออนาคตของประเทศ ระบบประกันสังคมปัจจุบันมีทั้งการบังคับและโดยสมัครใจ โดยมีการจัดตั้งกองทุนประกันสังคมขึ้น เพื่อดูแลสวัสดิการด้านการประกันสังคมแก่แรงงาน

การศึกษาเรื่อง การขยายความคุ้มครองประกันสังคมสู่แรงงานนอกระบบ มีวัตถุประสงค์เพื่อเพื่อศึกษาถึงแนวทางการขยายความคุ้มครองประกันสังคมที่เหมาะสมสำหรับแรงงานนอกระบบและวิเคราะห์ถึงความเป็นไปได้ในการขยายความคุ้มครองประกันสังคมสู่แรงงานนอกระบบ รวมทั้งเพื่อศึกษาผลกระทบจากการดำเนินการดังกล่าว เพื่อนำเสนอแนวทางในการขยายความคุ้มครองที่เหมาะสมกับประเทศไทย

ผู้จัดทำในฐานะรองเลขาธิการสำนักงานประกันสังคม ซึ่งเคยรับผิดชอบและกำกับดูแลการขยายความคุ้มครองประกันสังคมสู่แรงงานนอกระบบ เห็นว่าการให้ความคุ้มครองประกันสังคมแก่แรงงานนอกระบบควรเป็นไปในรูปแบบสมัครใจในระยะแรกและให้มีการบังคับในภายหลัง เพื่อให้แรงงานนอกระบบทุกคนได้รับสวัสดิการอย่างถ้วนหน้า และกองทุนที่จัดตั้งขึ้นจะต้องมีความมั่นคงและมีเสถียรภาพในระยะยาว

หวังว่าผลของการศึกษาและข้อเสนอแนะจากการศึกษา จะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องในอนาคต

สิทธิพล รัตนาก

ผู้จัดทำ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	
คำนำ	
สารบัญ	
สารบัญตาราง	
บทที่ 1 บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา	3
ขอบเขตของการศึกษา	3
กรอบแนวคิดในการศึกษา	4
นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา	5
ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา	5
บทที่ 2 ทฤษฎี แนวคิด และนโยบายที่เกี่ยวข้อง	
ทฤษฎีและแนวคิด	6
ทฤษฎีความต้องการตามลำดับขั้นของมนุษย์	6
แนวคิดการประกันสังคม	7
บำนาญตกทอดทายาท	8
แนวคิดแรงงานนอกระบบ	8
นโยบายการคุ้มครองประกันสังคมสำหรับแรงงานนอกระบบ	9
ระบบประกันสังคมในประเทศไทย	10
หลักประกันสุขภาพที่ภาครัฐจัดให้แก่แรงงานนอกระบบ	11

	หน้า
การประกันสังคมในต่างประเทศ : พัฒนาการและแนวโน้ม	12
การประกันสังคมสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี	13
การประกันสังคมประเทศสหรัฐอเมริกา	15
การประกันสังคมประเทศญี่ปุ่น	19
พัฒนาการและแนวโน้มของระบบประกันสังคมในระดับนานาชาติ	21
ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	23
บทที่ 3 การขยายความคุ้มครองประกันสังคมสู่แรงงานนอกระบบ	
1. นโยบายการประกันสุขภาพแห่งชาติ	28
2. คุณภาพชีวิตของแรงงานนอกระบบ	33
3. ความต้องการประกันสังคม	37
4. กรอบแนวทางในการขยายความคุ้มครองประกันสังคมสู่แรงงานนอกระบบ	40
5. การประกันสังคมสำหรับผู้ประกอบอาชีพอิสระในต่างประเทศ	40
บทที่ 4 วิเคราะห์แนวทางการขยายความคุ้มครองประกันสังคมสู่แรงงานนอกระบบ	
1. ด้านค่าความครอบคลุม	44
2. ด้านทุนทางการเงิน	48
3. ด้านสิทธิประโยชน์	50
บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะ	
สรุป	55
1. ด้านค่าความครอบคลุม	56
2. ด้านการเงิน	57
3. ความเสี่ยง	57
4. ความต้องการประกันสังคมของครอบครัวผู้ประกันตน	57
5. ด้านสิทธิประโยชน์	58
6. การประกันการชราภาพสำหรับแรงงานนอกระบบ	58

	หน้า
ข้อเสนอแนะ	
1. ด้านข่าวความครอบคลุม	59
2. ประสิทธิภาพทดแทน	60
บรรณานุกรม	63

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่ 1	ความครอบคลุมการมีหลักประกันสุขภาพแยกตามประเภทสิทธิ	27
ตารางที่ 2	การเข้าถึงบริการสุขภาพตาม โครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า	28
ตารางที่ 3	อัตราการหมาจ่ายค่าบริการทางการแพทย์ตาม โครงการหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ	29
ตารางที่ 4	การจัดสรรงบค่าบริการทางการแพทย์โครงการหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ ปีงบประมาณ พ.ศ.2548	30
ตารางที่ 5	จำนวนและร้อยละของประชากรที่มีโรคเรื้อรังหรือ โรคประจำตัว	31
ตารางที่ 6	ร้อยละของประชากรที่มีโรคประจำตัว จำแนกตามกลุ่มอายุและกลุ่มโรค	31
ตารางที่ 7	จำนวนประชากรที่มีโรคเรื้อรังหรือ โรคประจำตัว	32
ตารางที่ 8	จำนวนผู้มีงานทำที่อยู่ในแรงงานในระบบและนอกระบบ จำแนกตามภาค	33
ตารางที่ 9	จำนวนแรงงานนอกระบบ จำแนกตามอาชีพ	34
ตารางที่ 10	เงินออมเฉลี่ยของแรงงานนอกระบบ	35
ตารางที่ 11	ประวัติการเป็น / การเคยเป็น โรค	36
ตารางที่ 12	จำนวนคู่สมรสของผู้ประกันคนที่มีสวัสดิการและ ไม่มีสวัสดิการใด ๆ	38
ตารางที่ 13	ความต้องการเข้าสู่ระบบประกันสังคมแบบจ่ายเงินสมทบเพิ่มของคู่สมรส ของผู้ประกันตน	38
ตารางที่ 14	การเปลี่ยนแปลงอาชีพของแรงงานในและนอกระบบ ปี พ.ศ.2546	39
ตารางที่ 15	แสดงจำนวนผู้มีสิทธิหลักประกันสุขภาพแห่งชาติแบบเสียค่าธรรมเนียม ที่คาดว่าเป็นแรงงานนอกระบบ	45
ตารางที่ 16	คาดการณ์สมาชิกที่เหลือของโครงการ 30 บาท ช่วยคนไทยห่างไกลโรค ในปีแรกเมื่อเริ่มขยายความคุ้มครองประกันสังคม	46
ตารางที่ 17	กลุ่มที่มีหลักแหล่งและควรดำเนินการขยายความคุ้มครองประกันสังคม	47
ตารางที่ 18	กลุ่มที่ไม่มีหลักแหล่งและไม่ควรดำเนินการขยายความคุ้มครอง	47
ตารางที่ 19	คาดการณ์งบประมาณค่าบริการทางการแพทย์ต่อหัวของโครงการ 30 บาท ช่วยคนไทยห่างไกล โรค แบบเสียค่าธรรมเนียม ในปีแรกเมื่อเริ่มขยายความ คุ้มครองประกันสังคม	48
ตารางที่ 20	คาดการณ์งบประมาณค่าบริการทางการแพทย์ของ โครงการประกันสังคม เฉพาะแรงงานนอกระบบในปีแรกเมื่อเริ่มขยายความคุ้มครอง	49